

YILLIK

Annual of Istanbul Studies

2025

7

İSTANBUL
RESEARCH
INSTITUTE

Bizans'tan Cumhuriyete Kadraj: Vladimir Zender'in İstanbul Yolculuğu

Dilara Ulu

Özet

Ekim Devrimi'nin (1917) ardından Rusya İmparatorluğu'nu terk eden sanatçılardan biri olan ressam ve fotoğrafçı Vladimir Zender (1885–1944), 1918 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşir. Beyoğlu'nda Foto Sender adında bir fotoğraf stüdyosu açarak, İstanbul'daki yaşamı boyunca kent ve mimari fotoğraflarıyla öne çıkar. İstanbul'a ilk yerleştiği yıllarda ağırlıklı olarak Bizans anıt ve mimarisini fotoğraflayan Zender, 1930'lerden itibaren çeşitli kurumlarla işbirliği yaparak erken cumhuriyet dönemi yapılarını fotoğraflamaya başlar. 1932 yılında ismini Veli Demir Sender olarak değiştirerek, ailesiyle birlikte Türk vatandaşlığına kabul edilir. Vefatına kadar İstanbul'da yaşamaya devam eden Zender'in yeni yerleştiği kentte zamanla çalışmalarının kapsamı ve kurduğu ilişkilerin genişlediği görülür. Bu makale ülkelerini terk etmek zorunda kalan sanatçıların göç ettikleri ülkelerin koşullarıyla başa çıkma yöntemleri, nasıl geçim sağladıkları, göç ettikleri ülkenin toplumsal ve kültürel yapısının yapıtlarında nasıl bir dönüşüme yol açtığı ve nasıl ilişkiler kurdukları göz önüne alınarak, Vladimir Zender'in İstanbul'daki yeni yaşamı ve buradaki çalışmalarının değerlendirilmesini amaçlar. Zender'in fotoğrafçılığı yeni yerleştiği kentte baş etme stratejisi olarak kullanılmasına vurgu yaparak, fotoğrafları ve temas bölgesi arasındaki ilişkiyi tartışmayı hedefler.

Anahtar kelimeler: Fotoğraf, göç, mimari, baş etme stratejisi, temas bölgesi

From Byzantium to the Republic Through the Lens: Vladimir Zender's Journey in Istanbul

Abstract

Painter and photographer Vladimir Zender (1885–1944) was one of the artists who left the Russian Empire after the October Revolution (1917), settling in Istanbul with his family in 1918. He opened a photography studio called Foto Sender in Beyoğlu and, over the course of his life in Istanbul, became well known for his urban and architectural photographs. In his early years in Istanbul, Zender primarily photographed Byzantine monuments and architecture. However, over time, the scope of his work expanded. From the 1930s onward, in collaboration with various institutions, he began to photograph the buildings of the early republican period. In 1932, Vladimir Zender, who subsequently changed his name to Veli Demir Sender, was naturalized as a Turkish citizen, together with his family. Zender continued to reside in Istanbul until his death, and it is evident that the scope of his works and the relationships he re-established in his new city expanded over time. This article aims to evaluate Vladimir Zender's new life in Istanbul and his work there for the light these shed on how artists who had to leave their countries coped with the conditions of the countries they migrated to, how they made a living, how the social and cultural structure of the country they migrated to transformed their works, and what kinds of relationships they established in their new homes. Emphasizing Zender's use of photography as a coping strategy in his new city, the article aims to discuss the relationship between his photographs and the concept of the contact zone.

Keywords: Photography, migration, architecture, coping mechanism, contact zone

Giriş

İstanbul, Ekim Devrimi (1917) ve sonrasında gerçekleşen iç savaşın (1918–1922) ardından aralarında müzisyen, oyuncu, dansçı, yazar, şair, ressam ve zanaatkarların da bulunduğu Rusya İmparatorluğu'nu terk eden birçok göçmen sanatçıya ev sahipliği yapar.¹ Göçmen

Dilara Ulu
İstanbul Teknik Üniversitesi
uludilaraa@gmail.com
ORCID: 0009-0005-9932-4033

Manuscript submitted:
June 24, 2024
Manuscript accepted:
July 14, 2025

Licensed under Creative
Commons Attribution 3.0
Unported (CC BY 3)

1 Bu makale İstanbul Teknik Üniversitesi Sanat Tarihi yüksek lisans programı kapsamında Zeynep Kuban danışmanlığında hazırlanan "Vladimir Zender'den Veli Demir Sender'e: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kent ve Mimariyi Fotoğraflayan Bir Göçmen" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu tez kapsamında 1917 Ekim Devrimi ardından göçmen olarak İstanbul'a yerleşen ressam ve fotoğrafçı Vladimir Zender'in fotoğraf aracılığıyla nasıl ilişkiler geliştirdiği, çalışmalarının

186 sanatçıların birçoğu uzun yıllar sanatçı atölyelerinin yer aldığı ve birçok serginin açıldığı Beyoğlu bölgesine yerleşir.² Bu sanatçılardan biri olan fotoğrafçı ve ressam Vladimir Zender (1885-1944), 1918 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a gelerek, Beyoğlu'nda Foto Sender adında bir fotoğraf stüdyosu açar.³ Geç Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemine tanıklık eden Vladimir Zender'in İstanbul'daki çalışmalarından yola çıkan bu makalede, Zender'in göçmen olarak yeni yerleştiği kente nasıl uyum sağladığı ve buna bağlı olarak süreç içerisinde çalışmalarının kapsamının nasıl değiştiğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yirminci yüzyılın başında siyasi sistemlerdeki değişiklikler, diktatörlükler, savaşlar, baskı ve zulüm nedeniyle ülkelerini terk eden birçok göçmene ev sahipliği yapan, sanatçılar için birer giriş, geçiş ve yaratıcılık yerleri olarak değerlendirilen şehirlerden biri de İstanbul'dur.⁴ Kentler göçmenlerin varlığıyla değişime uğrarken, bir yandan da kentsel topografya göçmen sanatçıların üretim ve eylemlerini etkiler. Topografya kavramı kentin fiziksel koşullarının yanı sıra sanatçıların çevreye uyum sağlaması, belirli kentsel ortamlarda yaşama ve çalışması, kente gelme ve gitme biçimlerine referans verir.⁵ 1918 yılından itibaren Rusya İmparatorluğu'ndan gelen birçok göçmen sanatçıya ev sahipliği yapan İstanbul'u, sanatçıların farklı üretim pratiklerine çeşitli şekillerde konu olan, kentin mimari tarihinden göçmenlerin zaman zaman ortaklaşmasını mümkün kılan, zaman zaman da çevreye uyum sağlamalarını kolaylaştıran yerleşim merkezleri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, makalede Vladimir Zender'in çalışmaları üzerinden, göçmen sanatçıların yeni geldikleri kente, sanatsal pratikleriyle nasıl uyum sağlamaya çalıştıkları ve zamanla çalışmalarının nasıl bir mücadele etme aracına dönüştüğü sorgulanacaktır.

Makalede, Vladimir Zender'in çalışmalarıyla birlikte İstanbul'da kurduğu ilişkilerin izi sürülerek; "temas bölgesi" kavramı üzerinden değerlendirilecektir. Mary Louise Pratt, temas bölgesi (*contact zone*) kavramını, farklı kültürlerin bir araya geldiği, çatıştığı ve birbirleriyle boğuştuğu, genellikle sömürgecilik, kölelik gibi son derece asimetrik güç ilişkileri bağlamında veya bugün dünyanın dört bir yanında yaşandığı şekliyle, bunların sonrasında ortaya çıkan sosyal alanlar olarak tanımlar.⁶ Coğrafi ve tarihsel olarak ayrı düşmüş halkların birbirleriyle temas geçtikleri mekânlara ve genellikle sömürgeci karşılaşma alanlarına atıfta bulunur.⁷ Pratt'ın postkolonyal literatürde kullandığı bu kavramın daha sonra farklı çalışma alanlarına aktarıldığı görülür. David Low, *Picturing the Ottoman Armenian World* (2022) isimli kitabında, Louise Pratt'ın farklı kültürlerden insanlar arasındaki karşılaşma ve alışveriş alanı olarak tanımladığı bu kavramı, farklı bölgelerde şehrin çeşitliliğine ev sahipliği yapan mekânlar için kullanır. Örneğin, zamanla fotoğrafçıların evi haline gelen, yabancı elçilik ve işletmelerin bulunduğu Pera'yı "temas bölgesi" ve "kültürlerarasılık" alanı olarak ele alır.⁸ Fotoğraf tarihi ile sömürge ve sömürge sonrası görsel kültürde de kendisine yer bulan temas bölgesi kavramı, fotoğrafçı ve öznesi arasındaki kültürel karşılaşmalara da referansta bulunur.⁹ Makale, bu referanstan yola çıkarak temas bölgesi kavramının kolonyal ve postkolonyal bağlamların ötesinde göç, aidiyet ve fotoğraf ilişkisi

---

geldiği şehrin toplumsal ve kültürel yaşamından nasıl etkilendiği ve 1918-1944 yıllarında kamerasıyla şehri nasıl kayıt altına aldığı sorularından yola çıkılarak, Zender'in yaşamı ve fotoğrafları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ekim Devrimi ve ardından yaşanan iç savaşın ardından İstanbul'a gelen göçmenlerle ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar (1920-1990)* (Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, 1990); Bülent Bakar, *Beyaz Ruslar: Esir Şehrin Misafirleri* (Tarihçi Kitabevi, 2015); Svetlana Uturgauri, *Boğaz'daki Beyaz Ruslar* (Tarihçi Kitabevi, 2015).

2 Ekaterina Aygün, "Boğazın Rusları: 1920'li Yıllarda Beyoğlu'nda Rus Göçmen Sanatçılar," *Toplumsal Tarih* 330 (Haziran 2021): 9.

3 Vladimir Zender, birkaç kez stüdyosunun lokasyonunu değiştirirse de hep Pera bölgesinde kalır. Bkz. Dilara Ulu, "Vladimir Zender'den Veli Demir Sender'e: Foto Sender Arşivi ve Arşivin Yolculuğu," *Salt Blog*, 2025. <https://saltonline.org/tr/2863/vladimir-zenderden-veli-demir-sendere-foto-sender-arsivi-ve-arsivin-yolculugu>. Erişim Tarihi: 20.10.2025.

4 Burcu Doğramacı et al., der., "Introduction," *Arrival Cities: Migrating Artists and New Metropolitan Topographies in the 20th Century* (Leuven University Press, 2020), 10.

5 *Ibid.*, 11.

6 Mary Louise Pratt, "Introduction: Criticism in the Contact Zone," *Imperial Eye: Travel Writing and Transculturation*, 1st edition (Routledge, 1992), 4.

7 *Ibid.*, 6.

8 David Low, "Escaping Constantinople, or a Little History of Photography in the Ottoman Empire," *Picturing the Ottoman Armenian World: Photography in Erzerum, Harput, Van and Beyond* (Bloomsbury Publishing, 2022), 4-5.

9 Sigrid Lien ve Justin Carville, der., "Introduction," *Contact Zones: Photography, Migration, and Cultural Encounters in the United States* (Leuven University Press, 2021), 17.

üzerinden yeniden ele alınmasını amaçlamaktadır. Metodolojik-teorik bir bakış açısıyla farklı kültürlerin karşılaştığı, zaman zaman çatıştığı sosyal alanlar olarak tanımlanan temas bölgesi kavramının, göç ve sürgün çalışmalarına aktarılabilceğini ileri süren Helene Roth, 1940'larda New York'a göç eden üç Avrupalı göçmen fotoğrafçıya odaklanarak, bu sanatçıların kente ilk geldiklerinde kamerayla şehri nasıl algıladıklarını, şehri nasıl kayıt altına aldıklarını ve kendilerini nasıl ifade ettiklerini araştırır ve çektikleri fotoğrafların da birer temas bölgesi olarak okunabileceğini ileri sürer.¹⁰ Rusya İmparatorluğu'nu terk eden göçmen sanatçıların geldikleri ülkenin koşullarıyla baş etme yöntemi ya da burada yaşamalarını kolaylaştıran bir araç olarak yorumlanabilecek fotoğraf, aynı zamanda onlar için bir karşılaşma anı yaratma potansiyeli de taşır. Vladimir Zender'in 1918-1944 yıllarında Türkiye'yi kayıt altına aldığı fotoğraflarına odaklanan bu makale temas bölgesi kavramı üzerinden, Zender'in yeni evinde kentin mimari tarihini nasıl keşfettiği ve görselleştirdiği değerlendirilecektir. Ülkelerini terk eden sanatçıların geldikleri şehirlerin koşullarıyla nasıl başa çıktığı, sanatsal pratikleriyle geçimlerini nasıl sağladığı, göç ettikleri ülkenin toplumsal ve kültürel yapısından nasıl etkilendikleri, kimlerle nasıl ilişkiler kurduklarından yola çıkarak; Zender'in fotoğraflarının Türkiye'deki asimetrik güç ilişkilerinden nasıl etkilendiği tartışılacaktır.

Baş Etme Aracı Olarak Fotoğrafçılık

Vladimir Zender'in Rusya İmparatorluğu'ndaki eğitimi ve sanat pratiği hakkında bir bilgiye ulaşamadığı için fotoğrafçılığa tam olarak nerede ve ne zaman başladığı da bilinmemektedir. Fotoğraf stüdyosunun mühründe ve fotoğraflarının künyesinde kendisinden ressam olarak bahseden Zender, İstanbul'da ressamlığından ziyade fotoğrafçı yönüyle ön plana çıkmaktadır. Ancak bu durum Zender'e özgü değildir; Zender'le benzer zamanda Rusya İmparatorluğu'nu terk eden Jules Kanzler, Lev Karpov, Mark Savvich Bezugly ve Alex Belikoff gibi birçok ressamın, burada bir fotoğraf makinası satın alarak fotoğrafçılığa yöneldiği görülmektedir.¹¹ Bu yönelim bir yandan sanatçıların Osmanlı topraklarındaki toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullarından etkilendiğini gösterirken, öte yandan fotoğrafçılığın göçmenler arasında bir baş etme aracı olarak kullanıldığının da işaretidir.

Rusya'daki karışıklıktan dolayı ülkelerini terk eden göçmen sanatçılar, İstanbul'da başka bir kaosla karşılaşmıştır. İstanbul'un mütareke yıllarına denk gelen göç, Birinci Dünya Savaşı sonrası koşullarında ve cumhuriyetin kuruluşundan hemen önce yoğun olarak gerçekleşmiştir.¹² Bu yıllarda siyasi ve toplumsal dönüşümlerin eşliğinde olan İstanbul'da halihazırdaki barınma problemi, geçim sıkıntısı ve işsizlik gibi şehrin kötü koşulları Rusya'dan gelen göçmen sanatçıları da etkilemiştir.¹³ Birçok sanatçı restoran, kafe, sinema, tiyatro ve gece kulübü gibi eğlence mekânlarının duvarlarına resimler çizerek ve sahne dekorları hazırlayarak ek gelir yaratmaya çalışır.¹⁴ Bir yandan geçim ve istihdam sıkıntısıyla uğraşan, bir yandan da sanatsal faaliyetlerine devam etmeye çabalayan göçmen ressamların bu dönemde yöneldiği farklı mesleklerden biri de fotoğrafçılıktır.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki icadıyla eş zamanlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'na giren fotoğrafa ilgi bu topraklarda giderek artar. Gerçeği kaydetmenin bir yolu olarak fotoğraf, bir yandan basın ve devletin vazgeçilmez bir parçası olurken; bir yandan da albümler, gazeteler, kartpostallar ve aile portreleri aracılığıyla halk tarafından hızlıca kabul edilip kısa sürede gündelik hayatın bir parçası haline gelir.¹⁵ Bu hızlı kabulün göçmen

10 Helene Roth, "First Pictures' New York through the Lens of Emigrated European Photographers in the 1930s and 1940s," *Contact Zones: Photography, Migration, and Cultural Encounters in the United States*, der. Sigrid Lien ve Justin Carville (Leuven University Press, 2021), 125.

11 Seyit Ali Ak, *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı (1923-1960)* (Remzi Kitabevi, 2001), 37; Burçak Evren, "İstanbul'un Beyaz Rus Fotoğrafçıları," *Müteferrika Kitabı Dergisi* 2 (Kış 2021): 147.

12 Mütareke dönemi İstanbul koşulları için: Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul: 1918-1923* (İletişim Yayınları, 1993).

13 Marc Raeff, "The Humiliated and the Insulted: Exile," *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919-1939* (Oxford University Press, 1990), 19; Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de* (Libra Kitap, 2010), 81; Paul Dumont, "Beyaz Yıllar," *İstanbul 1914-1923*, der. Stefanos Yerasimos (İletişim Yayınları, 2021), 229; Charles King, "Konstantinopolis," *Pera Palas'ta Gece Yarısı, Modern İstanbul'un Doğuşu* (Alfa Yayınları, 2022), 116.

14 Aygün, "Boğazın Rusları," 10; Türkân Olcay, "The Cultural Heritage of the White Russian Emigration in Istanbul," *Quaestio Rossica* 10, no. 4 (2022): 13271.

15 Edhem Eldem, "Görüntülerin Gücü Fotoğrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması ve Etkisi, 1870-1914," *Came-*

Şekil 1: Put' 2 (Kasım 1924). Slav Kütüphanesi (Slovanská knihovna), Prag.

Şekil 2: Göçmen kadınlar ve çocukları, Fotoğraf: W. Sender, Konstaninopel. Salt Araştırma, Harika-Kemali Söylemezoğlu Arşivi.

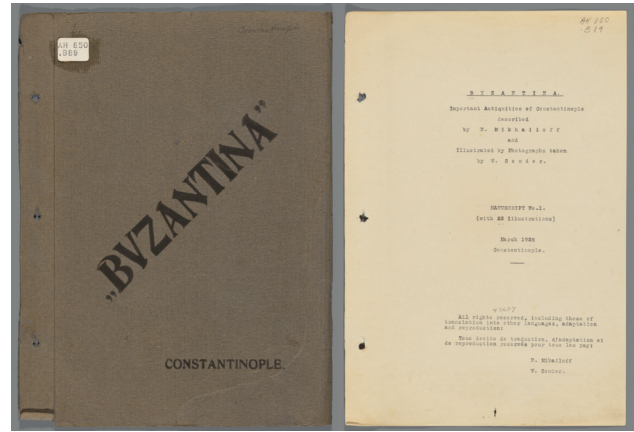
ressamların İstanbul'daki ekonomik koşullarla başa çıkma yöntemlerinden biri olarak fotoğrafçılığı seçmesine zemin hazırladığı ileri sürülebilir.¹⁶ Vladimir Zender'in Rusya İmparatorluğu'nda fotoğrafçılık yapıp yapmadığı bilinmese de İstanbul'da fotoğrafçılığa yönelmesinin nedeni, aynı şekilde, ekonomik kaygılar ve hayatta kalma mücadelesi olarak yorumlanabilir.

Göçmenlerin yeni hayatları hakkında hikâyeler paylaştıkları, sorunlarını gündeme getirdikleri ve buldukları koşullarda kimliklerini yeniden tanımladıkları bir kültürel faaliyet alanı ve dayanışma aracı olarak değerlendirilen, İstanbul'da Rusya'dan gelen göçmenler tarafından hazırlanan almanak ve dergiler de göçmen sanatçılar için önemli bir gelir kaynağı olarak görülmektedir.¹⁷ Vladimir Zender'in de İstanbul'da erken tarihli

ra Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840-1914, der. Zeynep Çelik ve Edhem Eldem (Koç Üniversitesi Yayınları, 2015), 149; Bahattin Öztuncay, "İstanbul'da Fotoğrafçılığın Doğuşu ve Gelişim Süreci," *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840-1914*, der. Zeynep Çelik ve Edhem Eldem (Koç Üniversitesi Yayınları, 2015), 67; Zeynep Çelik, "Sıradan Modernitenin Fotoğrafını Çekmek," *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840-1914*, der. Zeynep Çelik ve Edhem Eldem (Koç Üniversitesi Yayınları, 2015), 200; Özge Baykan Calafato, *Modern Türk Vatandaşının İnşası: Erken Cumhuriyet Döneminde Vernaküler Fotoğraf* (Doğan Kitap, 2022), 28.

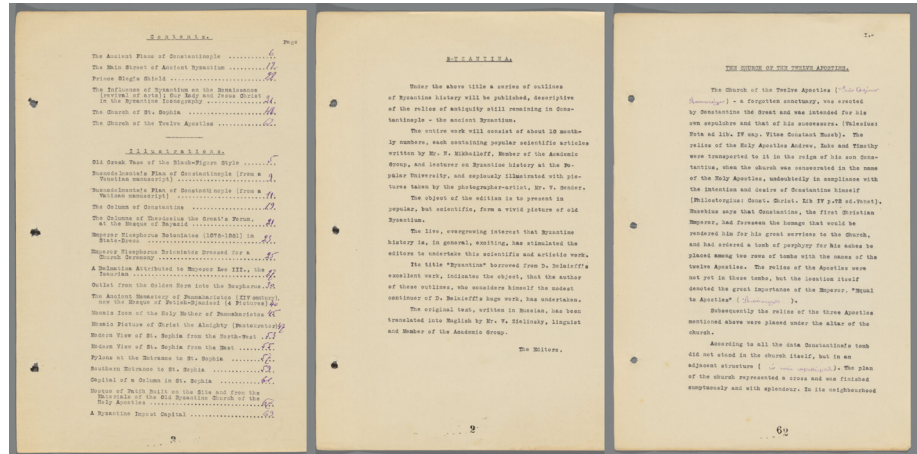
¹⁶ Ekaterina Aygün, "İkinci Ev Bulma Öyküsü." *Sanat Dünyamız* 177 (Temmuz-Ağustos 2020): 47.

¹⁷ Rusya İmparatorluğu'ndan gelen göçmenler İstanbul'da basın yayın faaliyetlerine devam eder; 1920'de Rusça olarak

Şekil 3: *Byzantina: important antiquities of Constantinople*. Constantinople: [s.n.], 1925-1930. No. 1. RAROV DR725 .B89. Dumbarton Oaks Research Library, Washington, D.C.

Şekil 4: *Byzantina: important antiquities of Constantinople*. Constantinople: [s.n.], 1925-1930. No. 1. RAROV DR725 .B89. Dumbarton Oaks Research Library, Washington, D.C.

fotoğrafları, 1924-1925 yıllarında toplam on iki sayı, Rusça olarak yayımlanan *Put' (Yol)* isimli almanakta yer almaktadır (şek. 1). Göçmenlerin problemlerine yer verilen bu almanakta Vladimir Zender'in de fotoğrafları, çoğunlukla göçmenleri merkeze alan foto muhabir bir yaklaşıma sahiptir (şek. 2). Vladimir Zender, İstanbul'a yerleştiği ilk yıllarda kentin Bizans anıt ve mimarisini konu aldığı fotoğraflarıyla öne çıkar. Bu yapıları konu alan fotoğraflar, bir yandan Foto Sender stüdyosunda üretilen hediyelik albümlerde ve kartpostallarda yer alırken, bir yandan da 1925-1930 yılları arasında yayımlanan on ciltten oluşan *Byzantina: Important Antiquities of Constantinople*¹⁸ isimli albümdе görüldü. Özellikle *Byzantina* albümünün, Vladimir Zender'in İstanbul'daki ilk yıllarında fotoğrafa yaklaşımını ve çalışmalarıyla burada nasıl ilişki kurduğunu görünür kılmaya açısından önemli olduğu ileri sürülebilir.¹⁹ Mart 1925'te yayımlanmaya başlayan albümdе, Bizans kültürü, anıtları ve yapıları hakkında metinler ve bu metinlerle ilişkili Vladimir Zender tarafından çekilen fotoğraflar ile bu fotoğrafları destekleyen plan ya da çizimler yer almaktadır (şek. 3, 4).²⁰

3 dergi ve 6 gazete yayımlanmaktadır: Dağlar Macar ve Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, 143; Pınar Üre, "Devrimin Ardından: *Zarnitsy* Gazetesi ve Diasporada Rus Milliyetçiliği," *Toplumsal Tarih* 287 (Kasım 2017): 81. Süreli yayınlarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ekaterina Aygün, "What Russian-Language Publications Tell Us about Refugee Life in Occupied Istanbul" *YILLIK: Annual of Istanbul Studies* 4 (2023): 99-105. *Zarnitsy*, *Put'*, *Naşi Dni*, *Derjavnaya Rus* gibi Rusça yayımlanan almanak ve dergilerde birçok göçmen ressam ve fotoğrafçının çalıştığı görülür: Ekaterina Aygün, "Boğazın Rusları," 10.

18 Prof. Dr. Zeynep Kuban ile birlikte Vladimir Zender'in *Byzantina: Important Antiquities of Constantinople* başlıklı albümü üzerine göçmenlik ve aidiyet kavramı kapsamında "Byzantina Monuments as Home: Vladimir Zender and the Byzantina Album" isimli bir makale üzerine çalışılmaktadır.

19 *Les Russes sur le Bosphore* (Boğaz'daki Ruslar) adlı almanakta Vladimir Zender'e yer verilen kısa metinde, *Byzantina* albümü Avrupa ve Amerika'daki birçok üniversite, müze, arkeoloji enstitüsü ve benzeri kurumlar tarafından abone olunan çok ciltli eser olarak tanıtılır. Bkz. "Vladimir Zender," *Les Russes sur le Bosphore*, Anatoly Bournakine (L. Babok Matbaası, 1928).

20 W. Zender ve N. Mikhaloff. *Byzantina: important antiquities of Constantinople*. Constantinople: [s.n.], 1925-1930. No. 1-4. RAROV DR725. B89. Dumbarton Oaks Research Library, Washington, D.C.

Şekil 5: Ayasofya'nın farklı cephe görünüşleri ve detaylar, *Byzantina: important antiquities of Constantinople*. Constantinople: [s.n.], 1925–1930. No. 1. RAROV DR725 .B89. Dumbarton Oaks Research Library, Washington, D.C.

Vladimir Zender, ilk dört ciltte Bizans sanatı ve mimarisi üzerine İstanbul'daki Rus Narodnyj (Halk) Üniversitesi'nde dersler veren ve geziler düzenleyen, Akademik Grup üyesi Nikolai Mikhailoff ile işbirliği yapar.²¹ Bu ciltler için Rusça hazırlanan metinler, İngilizceye Mikhailoff gibi Akademik Grup üyesi olan olan V. Zielinsky tarafından çevrilir. İlk dört cildin editörleri Vladimir Zender ve Mikhailoff, ilk ciltte bu albümün on ciltten oluşacağını birlikte açıklasalar da dördüncü ciltten sonra Mikhailoff'un metinleri albümde bir daha görülmez.²² Geriye kalan altı cildin editörlüğünü Zender tek başına üstlenirken, önsöz İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün eski üyesi Sévérien Salaville, metinler ise Bizans çalışmaları hakkında akademik yayın yapan *Échos d'Orient*'in²³ editörleri David Lathoud ile Vitalien Lauren tarafından hazırlanır.²⁴

Albümde yer alan metinler, yapıların hangi dönemde inşa edildiği ya da inşa edilmiş olabileceğine, kentteki konumuna ve zaman içerisinde geçirdiği dönüşümlere odaklanarak

21 Narodnyj Üniversitesi, *Byzantina* albümünde "Halk Üniversitesi" (Popular University) olarak yer almaktadır. Aralık 1921'de kurulan Narodnyj Üniversitesi, Ekim Devrimi sonrasında Rus İmparatorluğu'ndan gelen genç göçmenlere çeşitli konularda eğitim vererek Bizans kültürü ve tarihi üzerine dersler sunuyordu ve bu dersler benzer temalar etrafında düzenlenen çeşitli gezilerle de desteklenmekteydi. Bkz. Ekaterina Aygün, *Dom Vdali ot Doma: Khudozhniki-emigranty iz Rossijskoi Imperii v Stambule* (Garage Publishing House, 2025), 113, 122–123. Narodnyj Üniversitesi'nin temellerinin atılmasında katkı sağlayan Rus Akademik Grubu ise İstanbul'daki Rus göçmen öğrencilerin Amerika ya da Avrupa'ya gitmesini kolaylaştırmak, onlara eğitimlerine devam etme ya da geçimlerini sağlayacak herhangi bir iş bulma fırsatı vermeyi amaçlayan bir topluluktur (Rapor, Rusya Akademik Grubu'nun Türkiye faaliyetleri hakkında, 1923/24, Birleşmiş Milletler Kütüphanesi ve Arşivleri, Cenevre).

22 N. Mikhailoff'un bu sayıdan sonra bir daha albümde neden görülmediği ve Vladimir Zender ile olan işbirliğinin neden bittiği bilinmemektedir.

23 1897'de yayınlanmaya başlayan *Échos d'Orient*'nin son cildi 1941–1942 tarihlidir. Derginin yerini *Études Byzantines* almıştır.

24 W. Zender. *Byzantina: important antiquities of Constantinople*. Constantinople: [s.n.], 1925–1930. No. 5–9. RAROV DR725. B89. Dumbarton Oaks Research Library, Washington, D.C.

yapıları toplumsal, tarihsel ve mimari bağlamda değerlendirirken; bu metinlere eşlik eden Vladimir Zender'in hazırladığı görseller ise genellikle önce yapıların farklı açılardan çekilmiş genel görüntüleriyle başlayıp sonrasında yapılarla ilgili öne çıkan özellikleri kayıt altına alan daha detaylı fotoğraflar ile devam eder (şek. 5). Bu fotoğraflarda Zender, yapıları bazı istisnalar dışında gündelik yaşamı dahil etmeden gösterir. Genellikle sosyal çevresinden kopuk, insansız bir şekilde kadrajlanan bu fotoğraflar, tarihsel yapıların maddi durumuna dair belgesel bir izlek sunar.

Vladimir Zender'in İstanbul'daki ilk yıllarında Bizans yapılarına olan ilgisi kendisine özgü değildir; Devrim'den sonra İstanbul'a gelen ressam ve sanat tarihçisi Dimitri Ismailovitch (1890–1976), ressam Alexis Gritchenko (1883–1977) ve sanat restoratörü, ressam ve fotoğrafçı Nikolai Kluge (1869–1947) gibi Rusya'dan gelen birçok göçmen sanatçının da çalışmalarında İstanbul'daki Bizans kültürü ve mimarisini konu aldığı görülmektedir.²⁵ Bu durumun Rusya İmparatorluğu'nun, Bizans İmparatorluğu'nun eski başkenti İstanbul ile kurduğu tarihsel bağdan kaynaklandığı ileri sürülebilir. 988 yılında Kiev Vladimir'in Ortodoks Hristiyanlığı benimsemesinin ardından, Bizans İmparatorluğu, Rus kültürünün ve kimliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur ve Rus çarları kendilerini kültürel olarak Bizans İmparatorluğu'na bağlı ve Ortodoks inancının koruyucusu olarak görmeye başlamışlardır.²⁶ Rusya İmparatorluğu akademisinin yerleşik geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilen İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü (*Ruski Arheologičeski Institut v Konstantinople*) ise 1894–1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet göstererek, bu topraklardaki Bizans İmparatorluğu'nun tarihini, kültürünü, sanat ve medeniyetini yerinde incelemeyi amaçlar.²⁷ Devrimden sonra İstanbul'a gelen sanatçılar arasındaki eğilim de bu bağlamda ele alındığında, çalışmalarının merkezine aldıkları kentteki Bizans mirası ve aşinalık duygusu arasındaki ilişki üzerinde durmak mümkün olur.

Öte yandan, Rusya'dan gelen sanatçıların ilk yıllarındaki faaliyetlerinin denk düştüğü işgal döneminde Osmanlı topraklarında yürütülen kazı çalışmaları da azımsanamayacak derecede gündemdedir. İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar; Mezopotamya, Gelibolu, Adana ve Antalya gibi farklı bölgelerde araştırmalar yürütürken, imparatorlukta belirsizlik, İtilaf güçlerinin İstanbul'da da kazı çalışmaları yapmasına zemin hazırlamıştır.²⁸ Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Bizans anıt ve mimarisine yaklaşımı değerlendirildiğinde ise, yeni rejimin ulus inşası stratejisinde arkeoloji ve tarihe yönelmesine rağmen Bizans kültürel mirası araştırma konusu olarak ön sıralarda yer almadığı görülür; ancak buna rağmen araştırmacılar yeni rejimin tarihe ve arkeolojiye ilgisinden yararlanır ve böylece 1920'lerin sonundan itibaren Bizans araştırmaları ivme kazanır.²⁹ Dolayısıyla İstanbul'da halihazırda yürütülen arkeolojik çalışmaların varlığı, göçmen sanatçıların Bizans mirasına yönelişini yalnızca kişisel ya da kültürel aşinalık değil, aynı zamanda dönemin entelektüel ve politik atmosferiyle de ilişkilendirmeyi mümkün kılar.

Rusya'dan gelen göçmen sanatçıların kentteki ilk yıllarında çalışmalarında Bizans yapılarına odaklanmaları, sanatçıların yeni geldikleri bu kentte kendilerini ifade etmelerine olanak tanıırken, kentin mimarlık tarihi üzerinden bir çeşit ortaklık kurmalarını mümkün kılar. Göçmenlerin kendi ülkelerinden uzaklaştıkça karşılaşacakları dil engeli gibi kaygıları

25 Holger A. Klein, "From Robert College to the Byzantine Institute: The American Contribution to the Rediscovery, Study, and Preservation of Byzantine Monuments in Istanbul, ca. 1830–1950," *Discovering Byzantium in Istanbul: Scholars, Institutions, and Challenges, 1800–1955*, der. Olivier Delouis ve Brigitte Pitarakis (Suna and Inan Kıraç Foundation Istanbul Research Institute, 2022), 186–235; Emir Alışık, "Bizans Pembesi: Alexis Gritchenko'nun Konstantinopolis Anlatısı," *Sanat Tarihi Yıllığı* 30 (Haziran 2021), 1–27; Ayşenur Güler, "Alexis Gritchenko'nun İstanbul Yıllarının İzinde," *Alexis Gritchenko: İstanbul Yılları* (Vehbi Koç Vakfı, 2020), 131–204.

26 Pınar Üre, "Byzantine Heritage, Archaeology, and Politics between Russia and the Ottoman Empire: Russian Archaeological Institute in Constantinople (1894–1914)" (doktora tezi, London School of Economics and Political Science, 2014): 47.

27 *Ibid.*, 90.

28 Ceren Abi, "I. Dünya Savaşı ve İşgal Sırasında Bizans Arkeolojisi (1914–1923): Yıkım, Keşif ve Koruma," *İstanbul'dan Bizans'a: Yeniden Keşifin Yolları, 1800–1955* (Pera Müzesi, 2021), 46–48; Ayşe Ercan Kydonakis, "Archaeology between Imperial Imagination and Territorial Sovereignty: The French Occupation Army and the Mangana Excavations in Sarayburnu/Güllhane, 1920–23," *Discovering Byzantium in Istanbul: Scholars, Institutions, and Challenges, 1800–1955*, der. Olivier Delouis ve Brigitte Pitarakis (Suna and Inan Kıraç Foundation Istanbul Research Institute, 2022), 312.

29 Gündü Varinlioğlu, "Strolling through Byzantine Istanbul in Artamonoff's Footsteps," *Artamonoff: Picturing Byzantine Istanbul, 1930–1947*, der. Gündü Varinlioğlu (Koç University Press, 2013), 85.

192 olmadan erişebilecekleri görsel bir araç olarak tanımlanabilecek kamera, sürgünde kişisel duyguların ifade edilebildiği bir araç olarak da yorumlanır.³⁰ Vladimir Zender'in kadrajı her ne kadar kişisellikten uzak olup amacı yapıları sistematik bir şekilde kayıt altına almak gibi görünse de; Zender'in fotoğrafçılığa yönelmesi yeni yerleştiği kentte hayatta kalma stratejisi olarak da değerlendirilebilir. Aynı zamanda fotoğrafları aracılığıyla çeşitli işbirlikleri kuran Zender'in ilk yıllarında kendisi gibi göçmen araştırmacılarla işbirliği yapması ve fotoğraflarında da Rusya İmparatorluğu'nda geniş yer kaplayan Bizans kültürüne odaklanması, fotoğrafla kurduğu ilişkinin yalnızca estetik ya da belgesel değil, aynı zamanda yeni yaşam koşullarına uyum sağlama mücadelesinin bir parçası olduğunu düşündürmektedir. Bu bağlamda, Bizans mirasına yönelimin, Zender'in hem tanıdık bir kültürel çerçeve üzerinden kendini ifade etmesini sağlaması hem de mesleki ve sosyal ilişkiler kurmasına olanak tanınması bakımından, İstanbul'daki yaşamını sürdürmesini kolaylaştıran bir unsur olarak değerlendirilebileceği ileri sürülebilir. Dolayısıyla, Vladimir Zender'in yeni yerleştiği kentte inşa ettiği ilişkiler aracılığıyla fotoğrafla kurduğu bağ, kente alışma mücadelesi olarak okunabilir.

Vladimir Zender ve Temas Bölgesi

İstanbul'daki ilk yıllarında çektiği fotoğraflarda Bizans yapılarına ağırlık veren Vladimir Zender'in zamanla çalışmalarının kapsamının ve dolayısıyla da kurduğu ilişkilerin de çeşitlendiği görülmektedir. Kentteki ilk yıllarında kendisiyle benzer dönemde Rusya'dan gelen göçmenlerle işbirliği yapması, Zender'in kente alışmasında ve ekonomik anlamda hayata tutunmasında önemli bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Fakat, Zender'in giderek Rusya'dan gelen göçmen sanatçılardan farklılaştığı ve zamanla çağdaş yaşamı belgelemeye başladığı görülür. Bu durum Zender'in İstanbul'da ürettiği fotoğraflarının temas bölgesi olma potansiyelini de görünür kılar. Pratt tarafından sömürgecilik, kölelik gibi son derece asimetrik güç ilişkileri bağlamında ele alınan temas bölgesi kavramındaki bu yaklaşım, Zender'in ilişkilerinde ve çalışmalarının zaman içerisinde dönüşümünde de ortaya çıkar.

Vladimir Zender'in 1930'lardan sonraki çalışmalarındaki değişim yeni rejimin fotoğrafa yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir: Cumhuriyetin ilanının ardından, fotoğraf, yeni rejimin sosyal, kültürel ve siyasi dönüşümlerinin belgelenmesinde önemli bir rol oynarken, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme projesinin önemli bir parçası olan mimari, fotoğraf ile desteklenmektedir.³¹ 1930'larda modernist mimarinin yalın geometrik yüzeyleri, ışık dolu iç mekânları ve keskin kontrastları bu dönemin fotoğraflarına yansır. Bu görseller albüm, dergi ve kartpostal gibi farklı mecralarla dolaşıma sokulurken; yeni inşa edilen Ankara, yeni fabrikalarıyla İstanbul, İzmir Fuarı, çeşitli altyapı projeleri ve Sümerbank fabrikaları gibi dönemin popüler konuları 1930'lardan sonra Vladimir Zender'in de fotoğraflarının merkezinde yer alırken, Zender çeşitli kurumlar tarafından sipariş edilen albümler hazırlar. Örneğin, 1933 yılında Fenni İdare Heyeti tarafından sipariş edilen Foto Sender imzalı bir prestij albümü hazırlayan Zender, kurumun Ankara, İzmir ve İstanbul gibi farklı şehirlerde gerçekleştirdiği fabrika, kamu binaları ve altyapı projelerini belgeler (şek. 6, 7).³² Dolayısıyla, Vladimir Zender'in çalışmalarındaki değişim yeni rejime ayak uydurabilmek için stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

30 Lien ve Carville, 20.

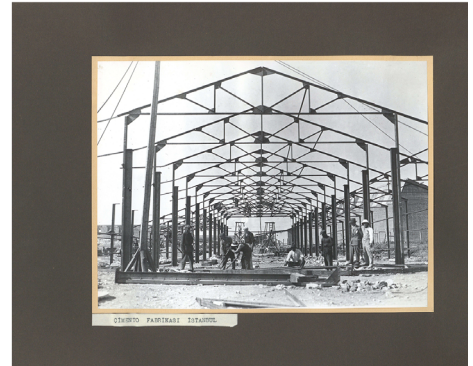
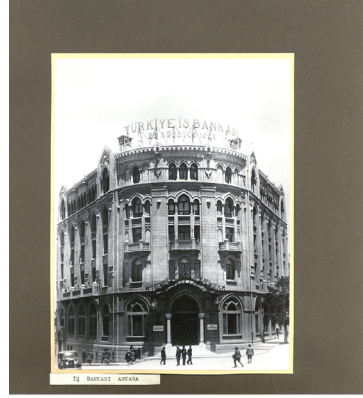
31 Fotoğraf, çoğu zaman ulus inşası ile yakından ilişkilendirilen beden, toplumsal cinsiyet, kimlik ve mekân gibi bağlamlarla birlikte modernleşme projesinde oynadığı rol ve devletin resmi yayınlarının bu konularda hangi imajları dolaşıma soktuğu üzerinden değerlendirilir. Bu konudaki bazı kaynaklar: Burcu Doğramacı, "Heading into Modernity: Sporting Culture, Architecture and Photography in the Early Turkish Republic," *Euphoria and Exhaustion: Modern Sport in Soviet Culture and Society*, der. Nikolaus Katzer, Sandra Budy, Alexandra Köhring ve Manfred Zeller (Campus Verlag, 2010), 111–123; Bülent Batuman, "Gazes in Dispute: Visual Representations of the Built Environment in Ankara Postcards," *The Journal of Architecture* 20, no. 1 (2015), 21–46; Esra Akcan, "The Weight of the Ideal Architectural Photograph," *Contemporary Turkish Architecture 2017 Photography Cemal Emden*, der. Saitali Köknar (Nurus, 2017); Özge Calafato, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aile Fotoğrafları," *Toplumsal Tarih* 330 (2021): 46–52.

32 Mehmet Galip, Feşci Zade İbrahim Galip, ve Erzurumlu Nafiz (Kotan) Bey. *Ankara, İstanbul, Bursa ve Eskişehir'de gerçekleştirdiği inşaatların Fenni İdare Heyeti tarafından düzenlenen 1933 tarihli prestij albümü*. (1933). Salt Araştırma, Harika–Kemali Söylemezoğlu Arşivi; Orkun Dayıoğlu. "Kent Fotoğrafçılığında Bir Özne: Foto Sender," *Salt Blog*, 2022. <https://saltonline.org/tr/2517/kent-fotografciliginda-bir-ozne-foto-sender>. Erişim Tarihi: 04.12.2024.

Şekil 6: Mehmet Galip, Feşci Zade İbrahim Galip ve Erzurumlu Nafiz (Kotan) Bey'in Ankara, İstanbul, Bursa ve Eskişehir'de yürüttüğü inşaatlar hakkında Fenni İdare Heyeti tarafından düzenlenmiş prestij albümü, Foto Sender, 1933, 31 x 42,5 cm, baskı, siyah-beyaz. Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi.

Şekil 7: Sol üstte: Ankara İş Bankası. Sağ üstte: Ankara Kız Lisesi. Sol altta: Irmak-Filyos Demir Yolu, altıncı kısım. Sağ altta: İstanbul Çimento Fabrikası. Mehmet Galip, Feşci Zade İbrahim Galip ve Erzurumlu Nafiz (Kotan) Bey'in Ankara, İstanbul, Bursa ve Eskişehir'de yürüttüğü inşaatlar hakkında Fenni İdare Heyeti tarafından düzenlenmiş prestij albümü, Foto Sender, 1933. Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi.

Farklı amaçlarla çektiği mimari fotoğraflarıyla modern Türkiye'nin kuruluşunu kayıt altına alan Vladimir Zender'in çalışmaları, 1935 yılından sonra ise dönemin önde gelen mimarlık dergisi *Arkitekt*'te yayımlanır. *Arkitekt*, Zender'in çektiği hem kamu hem de sivil mimari yapı fotoğraflarını sık sık derginin kapağına da taşır (şek. 8). Derginin kapak fotoğraflarının erken cumhuriyet döneminde değişen rejimi nasıl temsil ettiğini değerlendiren *Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Arkitekt Üzerinde(n) "Yeni Mimari"nin Kimlik Fotoğrafları* başlıklı araştırmada, Zender'in Türkiye'nin yeni başkenti Ankara'daki kamu yapılarını konu alan fotoğrafları "yeni devletin gücüne ve sürekliliğine vurgu yapan bir kadrajla aktarmış olduğu" yorumuyla birlikte değerlendirilir.³³ Ancak bu fotoğrafların, ulus-devlet temsilinin ve propagandasının ötesinde, tipik mimarlık fotoğrafçılığının özelliklerini de taşıdığı ileri sürülebilir.

Fotoğrafın mimari tasarımı nasıl etkilediği ve modern mimarinin evriminde nasıl bir rol oynadığını inceleyen Claire Zimmerman, fotografik imge ile inşa edilmiş nesne arasında bir etkileşim bulunduğunu ileri sürerek; "Uluslararası Üslup" kavramının da aslında yapıların fotografik temsillerinden üretildiğini iddia eder.³⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki ve sonraki dönemlerde yayılan farklı disiplinlerdeki soyutlama fikri de mimaride mekânın kendisinden ziyade yine fotoğraf aracılığıyla izleyicilere iletilir. 1930'lardan sonra yaygınlaşan mimari fotoğrafçılık anlayışındaki soyutlama çabasının Zender'in fotoğraflarında net bir şekilde görüldüğü iddia edilemez. Ancak, Zimmerman'ın öne sürdüğü "resimsel kompozisyon," "geometri," "renksizlik" ve "bağlam yokluğu" gibi dönemin öne çıkan fotografik özellikleriyle³⁵ yeni inşa edilen binaların tasviri açısından Zender'in çalışmalarının bu fotografik dile yaklaştığı söylenebilir.

Fotoğraflar aracılığıyla binaları objektif bir şekilde kayıt altına alma ve belgeleme arzusu ve zaman zaman da binanın deneyimini "gerçekçi" bir şekilde aktarma isteği fotoğrafçıların bu medyumun mümkün kıldığı "yaklaştırma," "abartma" ve "görsel yoğunlaştırma" gibi telafi yöntemlerini kullanmasına neden olur.³⁶ Böylece fotoğrafçılar her ne kadar mekânın belirli maddi niteliklerini çarpıtsalar da yapının karakteristik özelliklerinin daha net anlaşılmasını sağlarlar. Vladimir Zender de *Arkitekt* dergisinde yayımlanan metinleri fotoğraflarıyla desteklerken, görsel deneyimi gerçeğe yakınlaştırmayı amaçlayan fotoğrafçılar gibi zaman zaman bu telafi yöntemlerinden yararlanır. Çatı, merdiven, cephe ve kütle hareketi gibi yapıya ait karakteristik bir özelliğin heybetinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olur (şek. 9, 10). Vladimir Zender'in yapıları bu şekilde kayıt altına alması bir yandan Bizans yapılarını fotoğrafımla şekliyle paralellik gösterirken öte yandan kendi sanatsal tercihinin ötesinde sipariş üzerine çalışıyor olmasını da gündeme getirir. Cumhuriyetin ilanından sonra çeşitli kurumlar için hazırladığı albümler ve *Arkitekt* için çektiği fotoğrafların nasıl ve hangi

Şekil 8: Vladimir Zender'in çektiği fotoğrafların yer aldığı *Arkitekt* kapakları. Sırasıyla: *Arkitekt* 67, no. 7 (1936); *Arkitekt* 7 (1937); *Arkitekt* 97-98, no. 1-2 (1939); *Arkitekt* 135-136, no. 3-4 (1943). Mimarlar Odası *Arkitekt* Veritabanı (2024).

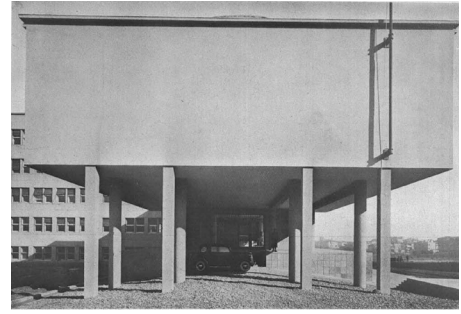
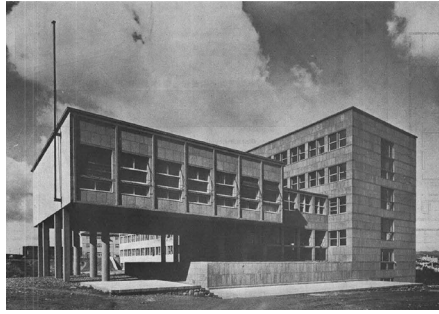
33 Çağla Ercanlı ve Gökçeçek Savaşır, "Arkitekt Üzerinde(n) 'Yeni Mimari'nin Kimlik Fotoğrafları," *Mimarlık Dergisi* 409 (Eylül-Ekim 2019): 75.

34 Claire Zimmerman, *Photographic Architecture in the Twentieth Century* (University of Minnesota Press, 2014), 121.

35 Ibid., 14.

36 Ibid., 134.

Şekil 9: Mimar Sedad Hakkı Eldem, İnhisarlar Umum Müdürlüğü, Ankara, *Arkitekt* 84, no. 12 (1937). Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı (2024).

Şekil 10: Mimar Nazif Asal, Suadiye'de bir villa, *Arkitekt* 97-98, no. 1-2 (1939). Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı (2024).

açından fotoğraflanacağına kendisinin karar vermemiş olma olasılığı, dönemin talep edilen mimarlık fotoğrafçılık anlayışına ayak uydurmaya çalışması bir başa çıkma mekanizması örneği olarak okunabilir.

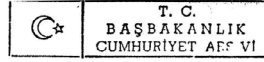
Vladimir Zender'in fotoğraflarındaki değişim, 1932 yılında Zender ailesinin Türk vatandaşlığına geçmesiyle de paralellik taşır. Mütareke döneminin ardından kurulan yeni rejimin Sovyetler Birliği ile ilişkileri³⁷ ve Türk vatandaşı olmayanlara yapılan bazı yasal düzenlemeler³⁸ Rusya'dan gelen birçok göçmenin bu yıllarda Türkiye'yi terk etmesine neden olur. Türkiye'de kalanlar ise isimlerini burada yaygın kullanılan isimlerle değiştirir ve birçoğu Müslüman olarak Türk vatandaşlığına geçer (şek. 11).³⁹ Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türk vatandaşlığına geçmeyi istemeyen ya da isteyip de farklı sebeplerden dolayı geçemeyen Rusya İmparatorluğu'ndan gelen göçmen sanatçılar İstanbul'dan ayrılarak Prag, Paris, New York, Rio de Janeiro gibi farklı şehirlere giderler. 1918 yılından beri İstanbul'da yaşayan Vladimir Zender de ismini Veli Demir Sender olarak değiştirerek 10 Mart 1932 tarihinde eşi Renate ve oğlu Valentin ile birlikte Türk vatandaşlığına kabul edildiği görülür. Bu tarihten önce Vladimir Zender ismi daha çok Bizans yapılarıyla özdeşleştirilirken, 1932 yılından itibaren Veli Demir Sender olarak erken cumhuriyet dönemi mimarisini görüntülediği fotoğraflarıyla öne çıkar. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin modern kimliğini gösteren yapıları

37 Dağlar Macar ve Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, 260-262; Charles King, "Konstantinopolis," *Pera Palas'ta Gece Yarısı, Modern İstanbul'un Doğuşu* (Alfa Yayınları, 2022), 116.

38 Bu dönemde fotoğraf stüdyoları ve fotoğrafçıları etkileyecek birkaç yasa gündeme gelir. Bunlardan biri 1926'da çıkarılan 805 sayılı kanun ile "iktisadi müesseselerde mecburi Türkçe kullanımı şartı"dır. Diğer önemli bir düzenleme ise 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Türkiye vatandaşı olmayan ancak burada iş sahibi olan kişiler için yapılan yasal düzenlemedir: Haziran 1932 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2007 sayılı "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" adlı bir yasanın kabul edilmesiyle birlikte Türk vatandaşı olmayanlar için berberlik, çalgıcılık, şarkıcılık ve fotoğrafçılık gibi meslekler yasaklanır.

39 Pınar Üre, "Remnants of Empires: Russian Refugees and Citizenship Regime in Turkey, 1923-1938," *Middle Eastern Studies* 56, no. 2, (2020), 214.

T. C.
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube: .....
Sayı: 72383

KARARNAME

Sakıt Rus çarlığı tebeasından olup siyasi mülteci sıfatıyla 1918 senesindenberi İstanbulda oturan ve hakkında yapılan tahkikatta tes-cilini mani bir hali görülmediği anlaşılan ressam Velâdimir Zinder namak diğeri mihtedi Velidemi ile zevcesi Nata ve Oğlu Valantinenin 1312 numaralı kanunun beğinci maddesi ahkâmına tevfiakan Türk vatandaşlığına kabulleri; Dahiliye Vekâletinin 8/3/932 tarih ve IOI7/4371 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince IO/3/932 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur .

IO/3/932

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemâl

Bş.V.

İsmet

Ad.V.

Şükrü Kamal

M.M.V.

Şevket

Da.V.

S. V. V.

Ha.V. V.

S. V. V.

Ma.V.

M. V. V.

M.V.

M. V. V.

Na.V.

N. V. V.

İK.V.

İ. K. V.

S.İ.M.V.

S. İ. M. V.

Ğ.V.

Ğ. V. V.

Zr.V.

Z. V. V.

080 18 01 02 26 15 20

fotoğraflaması ve "Türk" mimarları tanıtmayı hedefleyen *Arkitekt* dergisinde fotoğraflarının paylaşılması İstanbul'a göçmen olarak gelen Vladimir Zender'in kendisine burada Veli Demir Sender olarak alan açtığını ve yeni ilişkiler geliştirdiğini gösterir. Aynı zamanda Vladimir Zender'in 1930'lardan sonra genişleyen ilişkisi ve çalışmalarının kapsamı İstanbul'daki yaşamında ürettiği fotoğraflarının temas bölgesi olma potansiyelini de pekiştirir. Zender'in Rusya İmparatorluğu'nu terk ettikten hemen sonra yabancı olduğu ülkede kendisiyle benzer zamanda gelen göçmenlerle işbirliği içerisinde olması ve çalışmalarında kendisi için daha bilindik olabilecek bir konuya odaklanması, Türkiye'deki rejimin dönüşümüyle birlikte değişmiştir. Yeni kurulan bir ulus-devlette ulusu önceleyen politikalar, Rusya'dan gelen birçok göçmenin zaman içinde Türkiye'yi terk etmeye zorlaması temas bölgesinde ortaya çıkan asimetrik güç ilişkilerinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Zender'in ülkeyi terk edenler arasında yer almaması, bunun yerine hem Türk vatandaşlığına geçerek hem de odağını Bizans mimarisinden cumhuriyet mimarisine kaydırarak sisteme dahil olması, bir süreliğine bu asimetrik güç ilişkilerinin diğer tarafına geçtiğini gösterir.

Şekil 11: Vladimir Zender ve ailesinin Türk vatandaşlığına kabul belgesi. Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2 / 26.15.20. (10 Mart 1932).

Foto Sender, 1944'te Vladimir Zender'in vefatından sonra Zender'in oğlu Valentin tarafından 1959 yılına kadar işletilir. 1955'te 6-7 Eylül pogromundan büyük zarar gören stüdyo, kısa bir süre daha açık kalsa da, Valentin stüdyoyu kapatarak ailesiyle birlikte İstanbul'u terk etmeye karar verir. 1918 yılından beri İstanbul'da yaşayan aile önce Atina'ya sonrasında ise Kanada'ya göç eder. Bu olay ve ardından gelen göç, Vladimir Zender'in arşivi açısından da önemlidir. Zender ailesi Atina'ya göç ederken arşivin bir kısmını ya da belki sağlam kalan kısmını beraberinde Atina'ya götürür.⁴⁰ Zender'in fotoğraf arşivinin Yunanistan'a taşınmasına neden olan bu durum, ailenin Türk vatandaşlığını aldıktan sonra bile asimetrik güç ilişkilerinin baskın tarafına tam olarak entegre olmadıklarını da göstermektedir.

Sonuç

Kent ve mimariyi fotoğraflayan Vladimir Zender'in fotoğraflarının belirgin iki ana tema üzerinde yoğunlaştığı görülür: Bizans dönemi yapıları ve erken cumhuriyet dönemi yapıları. 1920'li yıllarda ağırlıklı olarak kentteki Bizans yapılarına yoğunlaşan Zender'in 1930'lardan itibaren—özellikle 1932 yılında Türk vatandaşlığına geçmesiyle birlikte—işbirliklerinin göçmen ağının dışına açıldığı ve fotoğraflarıyla Türkiye'nin mimari dönüşümüne tanıklık etmeye başladığı görülür. İstanbul'da ressamlığından ziyade fotoğrafçı yönüyle ön plana çıkması ve kentteki ilk yıllarında Bizans sanat ve mimarisini görüntülemesi Vladimir Zender'in kendisine yabancı bir yerde hayatta kalma mücadelesi olarak okunabilirken; yeni rejimle birlikte dönemin popüler konularından birini—erken cumhuriyet dönemi yapıları—çalışmalarının merkezi yapması, İstanbul'da hayata tutunmasının bir yöntemi olarak değerlendirilebilir.

Göçmen olarak İstanbul'a yerleşen Vladimir Zender'in Veli Demir Sender olarak ismini değiştirmesi ve vatandaşlığa geçmesiyle birlikte fotoğraflarının odağı genişler. Ağırlıklı olarak erken cumhuriyet dönemi yapılarını konu alan bu fotoğraflar Zender için yeni bir karşılaşma anı yaratırken; bu dönemde kurduğu ilişkiler üzerinden temas bölgesi kavramını asimetrik güç ilişkileri bağlamında değerlendirmek mümkün olur. Vladimir Zender'in kadrajını cumhuriyet mimarisine çevirmesiyle yeni iktidarın politikaları doğrultusunda hareket ettiği görülse de, 6-7 Eylül pogromunun ardından ülkeyi terk etmek zorunda kalan aile ile birlikte göç eden Foto Sender arşivinin önemli bir kısmının bugün Atina'da bulunması çoğunlukla Zender'in bu politikaların dışına itildiği ve güç ilişkilerinin öteki tarafında kaldığını gösterir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2 / 26.15.20, 10 Mart 1932.

T. C. Resmi Gazete, 2126, 16 Haziran 1932.

Rusya Akademik Grubu'nun Türkiye faaliyetleri hakkında, 1923/24, Birleşmiş Milletler Kütüphanesi ve Arşivleri, Cenevre.

Yayımlanmış Birincil Kaynaklar

Galip, Mehmet, Feşci Zade İbrahim Galip ve Erzurumlu Nafiz (Kotan) Bey. *Ankara, İstanbul, Bursa ve Eskişehir'de gerçekleştirdiği inşaatların Fenni İdare Heyeti tarafından düzenlenmiş 1933 tarihli prestij albümü.* (1933). Salt Araştırma, Harika-Kemali Söylemezoğlu Arşivi.

"Mimar Nazif Asal, Suadiye'de bir villa." *Arkitekt* 97-98, no. 1-2 (1939). Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı.

"Mimar Sedad Hakkı Eldem, İnhisarlar Umum Müdürlüğü, Ankara." *Arkitekt* 84, no. 12 (1937). Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı.

"Vladimir Zender." *Les Russes sur le Bosphore*, Anatoliy Bournakine, L. Babok Matbaası, 1928.

Put', No:2, Kasım 1924. Slav Kütüphanesi, Prag.

Zender, W., ve N. Mikhaioff. *Byzantina: important antiquities of Constantinople*. Constantinople: [s.n.],

40 Vladimir Zender'in Atina'da Yunanistan Milli Kütüphanesi'nde bulunan arşivi hakkında yazdığım "Biography of the Archive: The Journey of the Foto Sender Archive from Istanbul to Athens" başlıklı makalem Burcu Doğramacı ve Ursula Ströbele editörlüğünde De Gruyter yayınevi tarafından Nisan 2026'da yayımlanması beklenen *Infrastructures of Producing, Transporting and Logistics in Transnational Perspective* başlıklı kitapta yer alacaktır.

1925–1930. No. 1–4. RAROV DR725. B89. Dumbarton Oaks Research Library, Washington, D.C.
Zender, W. *Byzantina: important antiquities of Constantinople*. Constantinople: [s.n.], 1925–1930. No. 5–9.
RAROV DR725. B89. Dumbarton Oaks Research Library, Washington, D.C.

İkincil kaynaklar

- Abi, Ceren. "I. Dünya Savaşı ve İşgal Sırasında Bizans Arkeolojisi (1914–1923): Yıkım, Keşif ve Koruma." *İstanbul'dan Bizans'a: Yeniden Keşif Yolları, 1800–1955*. Pera Müzesi, 2021.
- Ak, Seyit Ali. *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı (1923–1960)*. Remzi Kitabevi, 2001.
- Akcan, Esra. "The Weight of the Ideal Architectural Photograph." *Contemporary Turkish Architecture 2017 Photography Cemal Emden*, derleyen Saitali Köknar. Nurus, 2017.
- Alışık, Emir. "Bizans Pembesi: Alexis Gritchenko'nun Konstantinopolis Anlatısı." *Sanat Tarihi Yıllığı 30* (Haziran 2021), 1–27.
- Aygün, Ekaterina. "İkinci Ev Bulma Öyküsü." *Sanat Dünyamız 177* (Temmuz–Ağustos 2020): 46–51.
- . "Boğaz'ın Rusları: 1920'li Yıllarda Beyoğlu'nda Rus Göçmen Sanatçılar." *Toplumsal Tarih 330* (Haziran 2021): 9–15.
- . "What Russian–Language Publications Tell Us about Refugee Life in Occupied Istanbul." *YILLIK: Annual of Istanbul Studies 4* (2022): 99–105.
- . *Dom Vdali ot Doma: Khudozhniki-emigranty iz Rossiiskoi Imperii v Stambule*. Garage Publishing House, 2025.
- Bakar, Bülent. *Beyaz Ruslar: Esir Şehrin Misafirleri*. Tarihçi Kitabevi, 2015.
- Batuman, Bülent. "Gazes in dispute: visual representations of the built environment in Ankara postcards." *The Journal of Architecture 20*, no. 1 (2015), 21–46.
- Baykan Calafato. Özge. *Modern Türk Vatandaşının İnşası: Erken Cumhuriyet Döneminde Vernaküler Fotoğraf*. Doğan Kitap, 2022.
- Calafato, Özge. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aile Fotoğrafları." *Toplumsal Tarih 330* (2021): 46–52.
- Criss, Bilge. *İşgal Altında İstanbul: 1918–1923*. İletişim Yayınları, 1993.
- Çelik, Zeynep. "Sıradan Modernitenin Fotoğrafını Çekmek." *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840–1914*, derleyenler Zeynep Çelik ve Edhem Eldem. Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Dağlar Macar, Oya, ve Elçin Macar. *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*. Libra Kitap, 2010.
- Dayıoğlu, Orkun. "Kent Fotoğrafçılığında Bir Özne: Foto Sender." *Salt Blog*, 2022. <https://saltonline.org/tr/2517/kent-fotografciliginda-bir-ozne-foto-sender>. Erişim Tarihi: 04.12.2024.
- Deleon, Jak. *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar (1920–1990)*. Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, 1990.
- Doğramacı, Burcu, Mareike Hetschold, Laura Karp Lugo, Rachel Lee ve Helene Roth, der. *Arrival Cities: Migrating Artists and New Metropolitan Topographies in the 20th Century*. Leuven University Press, 2020.
- Doğramacı, Burcu. "Heading into Modernity: Sporting Culture, Architecture and Photography in the Early Turkish Republic." *Euphoria and Exhaustion: Modern Sport in Soviet Culture and Society*. derleyenler Nikolaus Katzer, Sandra Budy, Alexandra Köhring, and Manfred Zeller. Campus Verlag, 2010.
- Dumont, Paul. "Beyaz Yıllar." *İstanbul 1914–1923*, derleyen Stefanos Yerasimos. İletişim Yayınları, 2021.
- Ercan Kydonakis, Ayşe. "Archaeology between Imperial Imagination and Territorial Sovereignty: The French Occupation Army and the Mangana Excavations in Sarayburnu/Gülhane, 1920–23." *Discovering Byzantium in Istanbul: Scholars, Institutions, and Challenges, 1800–1955*, derleyenler Olivier Delouis ve Brigitte Pitarakis. Suna and İnan Kıraç Foundation Istanbul Research Institute, 2022.
- Ercanlı, Çağla, ve Gökçeçiçek Savaşır. "Arkitekt Üzerinde(n) 'Yeni Mimari'nin Kimlik Fotoğrafları.'" *Mimarlık Dergisi 409* (Eylül–Ekim 2019).
- Eldem, Edhem. "Görüntülerin Gücü Fotoğrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması ve Etkisi, 1870–1914." *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840–1914*, derleyenler Zeynep Çelik ve Edhem Eldem. Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Evren, Burçak. "İstanbul'un Beyaz Rus Fotoğrafçıları." *Müteferrika Kitabı Dergisi 2* (Kış 2021): 139–150.
- Güler, Ayşenur. "Alexis Gritchenko'nun İstanbul Yıllarının İzinde." *Alexis Gritchenko: İstanbul Yılları*. Vehbi Koç Vakfı, 2020.
- King, Charles. *Pera Palas'ta Gece Yarısı, Modern İstanbul'un Doğuşu*. Alfa Yayınları, 2022.
- Klein, Holger A. "From Robert College to the Byzantine Institute: The American Contribution to the Rediscovery, Study, and Preservation of Byzantine Monuments in Istanbul, ca. 1830–1950." *Discovering Byzantium in Istanbul: Scholars, Institutions, and Challenges, 1800–1955*, derleyenler Olivier Delouis ve Brigitte Pitarakis. Suna and İnan Kıraç Foundation Istanbul Research Institute, 2022.
- Lien, Sigrid ve Justin Carville, der. *Contact Zones: Photography, Migration, and Cultural Encounters in the United States*. Leuven University Press, 2021.
- Low, David. *Picturing the Ottoman Armenian World: Photography in Erzerum, Harput, Van and Beyond*. Bloomsbury Publishing, 2022.
- Pratt, Mary Louise. *Imperial Eye: Travel Writing and Transculturation*. 1st edition. Routledge, 1992.
- Raeff, Marc. "The Humiliated and the Insulted: Exile." *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian*

- Emigration, 1919–1939*. Oxford University Press, 1990.
- Roth, Helene. “First Pictures’ New York through the Lens of Emigrated European Photographers in the 1930s and 1940s.” *Contact Zones: Photography, Migration, and Cultural Encounters in the United States*, der. Sigrid Lien ve Justin Carville, Leuven: Leuven University Press, 2021.
- Olçay, Türkan. “The Cultural Heritage of the White Russian Emigration in Istanbul.” *Quaestio Rossica* 10, no. 4 (2022): 1318–1333. doi.org/10.15826/qr.2022.4.731.
- Öztuncay, Bahattin. “İstanbul’da Fotoğrafçılığın Doğuşu ve Gelişim Süreci.” *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu’nda Fotoğraf ve Modernite, 1840–1914*, derleyenler Zeynep Çelik ve Edhem Eldem. Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Ulu, Dilara. “Vladimir Zender’den Veli Demir Sender’e: Foto Sender Arşivi ve Arşivin Yolculuğu.” *Salt Blog*, 2025. <https://saltonline.org/tr/2863/vladimir-zenderden-veli-demir-sendere-foto-sender-arsivi-ve-arsivin-yolculugu>. Erişim Tarihi:20.10.2025.
- Uturgauri, Svetlana. *Boğaz’daki Beyaz Ruslar*. Tarihçi Kitabevi, 2015.
- Üre, Pınar. “Devrimin Ardından: Zarnitsy Gazetesi ve Diasporada Rus Milliyetçiliği.” *Toplumsal Tarih* 287 (Kasım 2017): 80–84.
- . “Remnants of Empires: Russian Refugees and Citizenship Regime in Turkey, 1923–1938.” *Middle Eastern Studies*, 56, no. 2, (2020), 207–221.
- Varinlioğlu, Gündür. “Strolling through Byzantine Istanbul in Artamonoff’s Footsteps.” *Artamonoff: Picturing Byzantine Istanbul, 1930–1947*, derleyen Gündür Varinlioğlu. Koç University Press, 2013.
- Zimmerman, Claire. *Photographic Architecture in the Twentieth Century*. University of Minnesota Press, 2014.